

РІДНОМОВНА ОСВІТА УКРАЇНЦІВ КРИМУ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Надзвичайно проблемним регіоном України щодо реалізації державної мовної політики є Автономна Республіка Крим. Її основна особливість полягає в тому, що це єдиний в Україні регіон, де домінує російське населення. Виходячи з такого стану справ, органи місцевої влади (насамперед місцевого самоврядування) на всій території Криму здійснюють не завжди афішовану, але наполегливу й послідовну політику протидії становленню української мови як мови освіти. Як наслідок така антиукраїнська освіта почасти приносить свої негативні результати і потребує активного втручання Української держави.

Ключові слова: мовна політика Української держави, сфера освіти Автономної Республіки Крим, політика місцевої влади Криму в галузі мовної освіти.

Исключительно проблемным регионом Украины в деле реализации государственной языковой политики является Автономная Республика Крым. Ее основная особенность состоит в том, что это единственный в Украине регион, где доминирует русское население. Исходя из такого состояния дел, органы местной власти (прежде всего местного самоуправления) на всей территории Крыма осуществляют не всегда афишированную, но настоятельную и последовательную политику противодействия становлению украинского языка как языка образования. Как следствие такое антиукраинское образование порой дает свои отрицательные результаты и требует активного вмешательства Украинского государства.

Ключевые слова: языковая политика Украинского государства, отрасль образования Автономной Республики Крым, политика местных властей Крыма в сфере языкового образования.

The Crimean Autonomous Republic is an exceptionally problematic region of Ukraine in terms of the realization of the state linguistic policy. Its main peculiarity lies in the fact that it is the only region in Ukraine where Russian population prevails. Local authorities (first of all the self-government bodies) implement a very consistent and firm policy of counteraction to the establishment of the Ukrainian language as the language of education in the whole Crimea. As the result such anti-Ukrainian education sometimes may lead to negative results and that it is why it needs active intervention from the Ukrainian state.

Key words: Ukrainian linguistic policy, the sphere of education of the Autonomous Republic of Crimea, the policy of the Crimean local authorities in the sphere of the linguistic education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За визначенням Президента України Віктора Ющенка, «повноцінне функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя є гарантією збереження політичної і державної єдності України. Пріоритетом державної мовної політики України має бути утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала

офіційну назву державі та є базовим системоутворюючим складником української державності й Українського народу – громадян України всіх національностей» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до питання українськомовної освіти в Автономній Республіці Крим зверталися П. Вольвач, Л. Масенко, В. Сергійчук, О. Тараненко, І. Фаріон та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак їхні розвідки в

основному стосуються або історичних аспектів освіти українською мовою в Криму, або сучасного стану проблеми з педагогічного погляду. Саме тому предметом нашого розгляду і стала сучасна мовна політика місцевої влади Криму, а також державна мовна політика України щодо забезпечення освіти українською (державною) мовою, мовами національних меншин та вивчення в Автономній Республіці Крим української мови як предмета.

Формування цілей статті. Виходячи з цього, метою нашої статті і стало висвітлення стану, тенденцій та перспектив розвитку рідномовної освіти населення Криму, показ практичних кроків Української держави щодо забезпечення належного стану функціонування державної (української) мови в Автономній Республіці Крим як невід'ємному складникові території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Всеукраїнського перепису населення України 2001 року в Автономній Республіці Крим проживало 24,3 відсотка українців, 58,3 – росіян, 17,4 – представників інших національностей (у т. ч. кримські татари – 12,1 відсотка, білоруси – 1,5, татари – 0,5) [2]. За рідною мовою населення Криму розподіляється так: українську як рідну визнають 10,1 відсотка населення, російську – 77,0, інші мови як рідні – 12,9 (у тому числі кримськотатарську – 11,4) [2].

Не вдаючись у далеку історію, скажемо, що лише після приєднання Криму до України (1954 р.) станом на 15 травня 1957 року тут було 50 українських шкіл, зокрема в Сімферополі – 23, Керчі – 10, Ялті – 7, Севастополі – 4, Феодосії – 1, Алушті – 4. Українську мову викладали також у 25 сільських школах [3]. «В 1958/59 навчальному році, – наголошує В. Сергійчук, – українську мову вже вивчали в усіх других, третіх та п'ятих класах, усього 19766 учнів» [4, с. 250]. 1959 року, за статистичною звітністю, у Криму було

створено вісім українськомовних шкіл: дві – у Сімферополі, Білогірському та Чорноморському районах, три – у Джанкойському [4]. Принагідно тут зазначимо, що за всі 17 років незалежності в Криму відкрито лише сім українських шкіл: перша – 1997 р., остання – 2007-2008 навчального року – Феодосійська школа-гімназія (колишня загальноосвітня школа № 17), де з 1 вересня 2007 року набрано перший український клас, хоча охочих навчатися державною мовою тут дуже багато і їхня кількість щороку збільшується.

Однак, ознайомлення з сучасними проектами освітянських чиновників щодо розвитку освіти в Криму переконує, що ні Міністерство освіти і науки України, ні місцева кримська влада, не мають концептуального бачення розвитку освіти півострова, свідомо приховують ганебний стан освіти державною мовою і по суті займаються міфотворчістю. Навіть побіжне ознайомлення з різними освітніми програмами та щороку клонованими міністерством освіти і науки АР Крим концепціями розвитку українськомовної освіти протягом 1996-2009 рр., переконливо засвідчує, що всі вони мали лише декларативно-популістський характер і були по суті спрямовані на тихий саботаж розпоряджень Кабінету Міністрів та Міністерства освіти і науки України. Один із таких документів – «Програма формування і розвитку сети образовательных учреждений с украинским, крымскотатарским и другими языками обучения на 1996-2005 гг.». Назвемо лише один факт: за десятиріччя (1996-2005 рр.), за задумом авторів Програми, мережа українськомовних шкіл у Криму мала б нараховувати майже 140 навчальних закладів, однак за підсумками виконання програми їх було лише шість (див. табл. 1), з 25,4 відсотка школярів – етнічних українців державною мовою навчалось лише 3,5 % [5].

Таблиця 1

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів та класів з навчанням українською мовою в Автономній Республіці Крим [5]

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006
Всього ЗНЗ з навчанням українською мовою	5	4	4	4	6	
у них класів	60	61	67	67	92	108
у них учнів	1233	1294	1374	1324	1930	2344
Всього ЗНЗ з класами з навчанням українською мовою	40	70	97	103	137	151
у них класів	141	170	264	360	434	469
у них учнів	2220	3780	3517	4796	6005	6319
Всього учнів, які навчаються українською мовою	3453	3780	4891 1,9 %	6120 2,5 %	7935 3,5 %	9903 4,75 %

За станом на грудень 2008 року 2008-2009 навчального року в Криму діє 605 дошкільних навчальних закладів, де виховується 48144 діти. У групах з українською мовою виховання перебуває 1672 діти, або 3,47 % від загального числа дітей у дошкільних закладах [5]. Цього ж навчального року в Криму діє 621 загально-освітній навчальний заклад, з них 594 денних, 18 спеціальних, 9 вечірніх. У 340 школах з

російською мовою навчання в 4205 класах перебуває 84165 учнів, ще 75403 учні навчаються російською мовою в 3602 класах, у тому числі, у школах – з українською та російською мовами навчання 2672 класи (56490 учнів), – з кримськотатарською, російською та українською мовами навчання 590 класів (12608 учнів). Разом російською мовою навчається 159568 учнів (89,6 %), при тому, що росіяни в Криму, як зазначалося

вище, складають лише 58,3 відсотка від усього населення півострова, тобто понад 30 відсотків дітей неросійської національності навчаються російською мовою [5].

Разом з тим в Автономній Республіці Крим нині функціонує 7 загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання, де в 105 класах навчається 2246 учнів (1,26 % від загального числа школярів у Криму) [5]. Крім того, діє 784 класи (10614 учнів) з українською мовою викладання в інших школах: 593 класи (8037 учнів) – у школах з російською та українською мовами навчання, 178 класів (2344) – у школах з кримськотатарською, російською та українською мовами навчання, 13 класів (233 учні) – у школі з кримськотатарською мовою навчання і класами з українською мовою навчання. Разом українською мовою навчається 12860 учнів, тобто 7,2 відсотка, тоді, як українців у Криму, як зазначалося вище, – 24,3 відсотка. Отже, рідною, українською мовою в Криму має змогу вчитися, по суті, кожен третій учень з числа українців.

З 2008-2009 навчального року в Автономній Республіці Крим функціонує 15 загальноосвітніх навчальних закладів з кримськотатарською мовою навчання (177 класів, 2919 учнів), один загальноосвітній навчальний заклад з кримськотатарською мовою навчання і класами з українською мовою викладання (25 класів, 449 дітей), а також 236 (2725 учнів) з кримськотатарською мовою навчання в інших школах: 86 класів (919 учнів) – у школах з кримськотатарською та російською мовами викладання, 125 класів (1357 учнів) – у школах з кримськотатарською, російською та українською мовами викладання, 25 класів (449 учнів) у школах з російською мовою викладання. Разом кримськотатарською мовою навчається 5644 учні (3,2 %). Як було сказано вище, кримські татари становлять 12,1 населення Криму, тобто лише кожен четвертий кримський татарин має можливість учитися рідною мовою. Заради справедливості скажемо, що кримськотатарську мову як предмет вивчають 28545 учнів (82,5 %) від загальної кількості учнів кримськотатарської національності [5].

Саме тому з метою поліпшення навчання української мови в школах України з мовами навчання національних меншин у Міністерстві освіти і науки України в лютому 2009 року відбулася робоча нарада щодо стану реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки. У нараді взяли участь представники обласних управлінь освіти і науки, інститутів післядипломної педагогічної освіти, науковці АПН України, спеціалісти департаменту загальної середньої та дошкільної освіти. На нараді констатувалося, що в усіх регіонах держави останнім часом було розроблено регіональні Плани заходів щодо поліпшення вивчення української мови, завдяки яким вдалося врахувати різні особливості та можливості

кожної конкретної області. Крім того, у школах України проведено широку інформаційно-просвітницьку і роз'яснювальну роботу серед учнів, батьків, педагогів, громадськості щодо законодавчої та нормативно-правової бази про статус державної мови. Учасники наради відзначили актуальність прийняття Програми, зосередили увагу на шляхах виконання її положень, обговорили особливості поетапного переходу на двомовне вивчення окремих предметів, вказали на необхідність додаткового навчально-методичного забезпечення цього процесу, звернули увагу на необхідність розроблення загальних підходів до організації навчання на двомовних уроках. Для учасників наради було проведено презентацію рубрики журналу «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», що розрахована на вчителів української мови і літератури, які викладають у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, а також підручників з української мови і літератури для цих навчальних закладів [6]. Така увага до вивчення української мови як державної в школах з мовами навчання національних меншин свідчить про незворотність процесів утвердження української мови в системі освіти на всій території Української держави, у тому числі і в Автономній Республіці Крим, попри те, що українці не є домінуючим етносом на півострові. Йдеться про утвердження державного статусу української мови, закріпленому в Основному Законі – Конституції України, – яка є основним засобом спілкування на всій державній території України.

На превеликий жаль, як і раніше доводиться констатувати, що вища освіта в усіх ВНЗ Криму, по суті, здійснюється російською мовою (включно з філіями київських та львівських ВНЗ), хіба що за винятком спеціальності «Українська мова і література».

Далі назовемо найбільш видимі, на наш погляд, перешкоди, що існують на шляху української мови в освіті Автономної Республіки Крим.

По-перше, упродовж десяти останніх років у Криму число шкіл з українською мовою навчання, по суті, не збільшилося (2000 року їх було 5, 2009 – 7). Унаслідок цього в більшості адміністративно-територіальних одиниць півострова школи з українською мовою навчання відсутні взагалі, а у великих містах (Сімферополь, Ялта), де є по одній такій школі, усі бажаючі не можуть до них потрапити через їх переповненість. Деяке зростання частки дітей, що навчаються державною мовою в окремих класах, навряд чи можна вважати успішним, оскільки атмосфера в школах, де вони навчаються, загалом російськомовна (у середньому число учнів, які навчаються в українських класах у таких школах, становить 12 відсотків на школу). Практично всі ці класи було відкрито під тиском батьків, і в багатьох випадках – замість більш логічного переведення на українську мову цілих шкіл (перших класів).

По-друге, на відміну від решти південно-східних областей України, частка дітей, які

виховуються українською мовою в дитсадках, є не більшою, а меншою від частки дітей, що навчаються державною мовою в школах (7,2 % – у школах і 3,5 відсотка – у дитсадках, причому всі групи в дитсадках створено виключно внаслідок тиску батьків). Такий стан справ свідчить про те, що в Автономній Республіці Крим практично відсутня наступність у вихованні в дитсадках і навчанні в початкових школах, що з часом, по суті, спричинить зменшення кількості дітей, які навчаються державною мовою.

По-третє, в школах та класах з українською мовою навчання хронічно не вистачає підручників. На відміну від інших регіонів, у Криму не створено первинного бібліотечного фонду підручників (для цього достатньо за кошти держбюджету закупити по 30 комплектів підручників українською мовою для всіх класів усіх шкіл Криму, проте міністерство освіти Криму, як нам видається, свідомо блокує цю пропозицію і не замовляє достатньої кількості підручників, навіть для українських класів).

По-четверте, блокується хоча б часткове викладання в Автономній Республіці Крим українською мовою, хоча за офіційною статистикою Міністерства освіти і науки України у цьому регіоні держави відсоток студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації складає 7,3 [5].

По-п'яте, як нам видається, у Криму практично блокується підготовка фахівців-предметників, які б могли викладати свої предмети державною мовою. Навіть Таврійський національний університет за всі роки незалежності не підготував жодного викладача-предметника (крім викладачів української мови), який би міг викладати свої предмети державною мовою.

Отже, як видно, наявні обґрунтовані підстави стверджувати, що всі програми щодо розвитку українськомовної освіти в Автономній Республіці Крим, які розробляли освітянські чиновники, виявилися лише пропагандистськими проєктами. Свідомо знехтувавши всіма попередніми освітніми планами, кримська влада, аби хоч якось відреагувати на постановку Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546 «Про затвердження Державної програми розвитку й функціонування української мови на 2004-2010 рр.», через Верховну Раду Автономної Республіки Крим 17 березня 2004 року затвердила Програму розвитку й функціонування української мови в Автономній Республіці Крим на 2004-2010 роки № 856-3/04 [7], хоча згодом, у період виборчих баталій 2006 року було затверджено й аналогічну програму щодо розвитку російської мови.

Виходячи з такого загрозливого стану справ, на наше глибоке переконання, докорінному поліпшенню стану українськомовної освіти в Криму має сприяти Указ Президента України від 20 листопада 2007 року № 1122/2007 «Про додаткові заходи щодо розвитку гуманітарної сфери в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі» [8], яким, зокрема, було передбачено

«розробити та затвердити до 1 січня 2008 року Комплекс заходів щодо: розширення мережі навчальних закладів усіх типів з українською мовою навчання, створення нових загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання в населених пунктах Автономної Республіки Крим, зокрема в містах Армянську і Феодосії, та надання їм відповідної організаційно-методичної допомоги; відкриття додаткових класів і груп з українською мовою навчання в навчальних закладах з іншими мовами навчання і профільних класів з поглибленим вивченням української мови та літератури; видання і повного забезпечення підручниками та посібниками українською мовою вихованців дошкільних, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних, студентів вищих навчальних закладів з урахуванням перспектив розвитку мережі закладів з українською мовою навчання; організації підготовки і забезпечення навчальних закладів усіх типів педагогічними, науково-педагогічними працівниками для викладання українською мовою», а також розробити і затвердити до кінця 2007 року в установленому порядку комплекс заходів та обсяги фінансування «будівництва загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання у містах Ялті, Алушті та Севастополі, створення у місті Севастополі міжнародного українсько-російського університету» [8]. Залишається лише сподіватися, що ці заходи, передбачені Указом Президента України, хоч частково будуть зреалізованими в Автономній Республіці Крим найближчими роками.

Висновки з даного дослідження. Незважаючи на позицію місцевої влади Автономної Республіки Крим щодо запровадження в освітню галузь півострова української мови як державної мови України, центральній владі нашої держави слід найближчим часом докласти максимум зусиль, щоб забезпечити гідне місце українській мові як державній у навчально-виховному процесі республіки, створити належні умови для вивчення рідної мови етнічними українцями, засвоєння мов національних меншин, насамперед кримськотатарської, караїмської, кримчацької, грецької та мов інших національних та регіональних меншин, що історично традиційно проживають у цій частині Української держави. Перебуваючи в квітні 2009 року в Україні на чолі делегації ОБСЄ Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин Кнут Воллебек зазначав: «Ми підтримуємо суверенне право України як держави розвивати і підсилувати українську мову і українську культуру, але водночас дуже важливо забезпечувати і право національних меншин на освіту та вивчення рідної мови. Вважаємо, що розвиток освіти рідною мовою, вивчення рідної мови водночас з оволодінням певною мірою українською мовою як державною буде також сприяти інтеграції національних меншин в українське суспільство» [9].

Перспективи подальших розвідок. Перспективи подальших розвідок убачаються нам у показі умов та висвітленні стану навчання кримськотатарської молоді в Автономній Республіці Крим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Президента України Віктора Ющенка Міністрам, Головам Державних комітетів, керівникам центральних органів державної влади, головам обласних та Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій. – Вих. № 1-1/903 від 24 квітня 2009 року // Поточний архів Херсонської обласної державної адміністрації. – Вхід. № 9/0/4-09 від 27 квітня 2009 року.
2. Державний комітет статистики України. – // <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Вольвач П. Гордіїв вузол україномовної освіти у Криму і шляхи його розв'язання. – // <http://svitlutsia.crenea.ua/undex.php?section=article&artID=4299>.
4. Сергійчук В. Український Крим. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 304 с.
5. Поточний архів Міністерства освіти і науки України.
6. Українська мова – мова єднання // http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009/25_02/1.
7. Круглий стіл «Мовна політика в Криму: проблеми та перспективи» // <http://www.osvita.org.ua/news/32943.html>.
8. Про додаткові заходи щодо розвитку гуманітарної сфери в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі: Указ Президента України від 20 листопада 2007 року № 112/2007. – // <http://www.president.gov.ua/documents/7017.gtml>.
9. http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009-1/23_04/5.

Рецензенти: Пронь С.В. – д.і.н., професор;
Громадська Н.А. – к.політ.н., в.о. доцента.

© Лопушинський І.П., 2009

Надійшла до редакції 21.09.2009 р.